

Amilyen a tanítás, olyan a nevelés

Dr. Rafał Czupryk – RZESZÓWI EGYETEM

1973-ban született Rzeszowban. A Rzeszowi Pedagógiai Főiskola történelem – szociológia szakán végzett, majd ezt követően Krakkói Pápai Teológiai Akadémia családnevelési szakán tanult tovább. A Rzeszowi II. János Pál Katolikus Gimnázium humántagozatának történelemtanára és a Rzeszowi Egyetem Történeti Intézete Szociológia-Történelem tanszékének adjunktusa. Kutatási területei: a lengyel-ruszin vallásgyakorlat határterülete, katolikus iskolatörténet, a keresztény perszonalizmus, a katolikus pedagógika és a realista filozófia. Foglalkozik a humanisztikai kutatásban felhasználható informatikai és multimediális technológiák alkalmazásával is.

„Ha valaki nem törekszik a lehető legjobb dolgokra,
ha mindenkor csak azt cselekszi,
ami számára a legkellemesebb,
miben különbözik vajon a legostobább ökörtől?”

(Szókratész)

I. A HARMÓNIA SZIMBÓLUMA

Az Athéni Iskola a vatikáni Stanzában

Az Apostoli Palotában, a Stanza della Signatura-nak nevezett pápai lakosztályok egy részében található Raffaello Santi freskója, az *Athéni iskola*. A mű 1509-1510 körül készült II. Gyula pápa rendelkezésére. A freskó, amely az ókori filozófia és gondolkodás történetébe nyújt visszatekintést, a különböző filozófiai iskolákat képviselő ókori bölcseket gyűjti egybe az epheszoszi Hérakleitosztól (Kr.e. VI/V. sz.) a neoplatonikusokig (Kr. u. V és VI., sz.). Így tehát áttekinti az ókori Görögország és a Római Birodalom körülbelül 1200 évet felölelő szellemi kultúráját. A bölcsek és filozófusok között megpillanthatjuk pl: Szókratészt, Xenophónt, Alkibiadészt, Diogenészt, Parmenidészt, éleai Zenónt és későbbi filozófusokat is, például Epikurosz, Rajtuk kívül Pitagorász, Aiszkhinész, Euklidész, Ptolemaiosz és Héraklitosz is megörökített.

Érdeklődésre tarthat számot Zoroaszter, a perzsa bölcs jelenléte, aki sok évvel az athéni filozófiai iskola megalakulása előtt élt, és a középkori arab filozófusé, Averroesé is, aki filozófiájában Arisztotelész nyomdokait követte. A vitázók csoportjából nem hiányoznak a tudományról való eltérő nézeteiket hangoztató szofisták és sztoikusok sem. A freskó központjában a művész a „filozófia óriásait”, tanárt és tanítványát, Platón és Arisztotelészt helyezte el, akik beszélgetésbe merülve nyugodtan sétálnak előrefelé. Platón felemeli jobb kezét, és ujjával az égre mint minden inspiráció és idea forrására mutat. Másik kezében a filozófus a *Timaioszt* tartja. A festői metafora itt a tisztán a transzcendencián alapuló metafizikai üzenetet ábrázolja. Arisztotelész viszont az érzékelhető világ, a föld felé tárja ki tenyerét – a természetre mutat. A kéz metaforikus gesztusa, úgy tűnik, a „jelenlégek megmentését” fejezi ki. Arisztotelész

kezében etikai írásainak kötetét, az *Etikát* tartja. A freskó az értelem allegóriája, a pontosan átgondolt és harmonikus kompozíció az ókori filozófia racionális rendjének metaforáját hordozza.

A művészi parabola a freskó rejtett értelmét tárja elénk: a világmindenség keletkezéséről szóló igazság kutatása, valamint a jó élet és a boldogság lényegének tanulmányozása a filozófusok alapvető érdeklődési területei voltak az ókorban – és ez mind a mai napig így maradt. Az ember lényegében mindig ugyanaz, bár „az idők” változnak. Ha Platón és Arisztotelészt nézzük, a filozófiatörténetből tudjuk, hogy a tanítvány egy bizonyos pillanatban elfordult mesterétől felismerve, hogy amaz az élettől távoli tiszta spekulációkba merül. Arisztotelész érvekkel igazolta, hogy az ideák immanens módon a valósághoz tartoznak, az erényeket pedig, amelyek nélkülözhetetlenek a jó és boldog élethez, már itt, ebben a világban is gyakorolhatjuk. A reneszánsz remekműben ugyanakkor a mestert és tanítványt harmonikus közelségben látjuk, amelyet Arisztotelésznek Platón felemelt kezébe mélyedő tekintete fejez ki. A művészi motívum a gyönyörű és helyes idea interpretációját sugallja: A sztagirita megmentette a jelenségeket (az érzékelhető világot) elismerve a jelenségeken túli világ végső okait. A két szemléletmód szintézises fokozása annak a nagy tanítványává tette, aki felfedezte az értekek felettit, és a transzcendenst. Az elragadó reneszánsz épületek között zajló jelenet, amelyben ennyi alak, ezek között pedig ennyi különböző filozófus összegyűlt, visszaadja azt a harmonikus egységet, amely a világról való igazság megismerése általi bölcsességre törekvő emberi értelem mégoly eltérő útjainak alapjainál található. A freskó üzenetét

talán egy mondatban összefoglalhatjuk: az élet egy széles perspektíva – egy út, amely az Igazsághoz, Jóhoz és a Széphez az értelmén keresztül vezet¹.

II. HUMANIZMUS ÉS DEHUMANIZÁCIÓ KI AZ EMBER?

A két ismereti irányzat: az elméleti és a gyakorlati, amelyek Platón és Arisztotelész alakjaiban kerültek allegorikus bemutatásra, örökre megmaradtak a kultúrában, és a kultúra megőrzési és átadási módszereiben, így a tanításban is. A történelem folyamán különbözőképpen ítélték meg jelentőségüket, látva ezek fokozatos eltávolodását. A középkorban például kétségtelenül az elméleti tudás élvezett elsőbbséget, amelyet minden elmélkedés és gyakorlati döntés nélkülözhetetlen feltételének tekintettek. A felvilágosodásban ugyanakkor jóval nagyobb hangsúlyt fektettek az élet gyakorlati oldalára, amely a tanításban, a vizsgálati módszerek és az empirizmus térnyerésében nyilvánult meg. Korunkban az a tendencia van erősödőben, amely a két irányzatot egymással szembeállítja. Minden elmélet, és itt a humanizmusról van szó, amelyet úgymond nem lehet „alkalmazni” az életben, lenézésbe ütközik, szükségtelennek és értéktelennek ítélik. A tudást instrumentálisan kezelik, a gyakorlati oktatás egyedüli eszközeként. A valóság minden megismerése és megértése érdekelvű, és pragmatikus célok elérését szolgálja. Következésképpen a mai tanítás egyre kisebb mértékben közvetíti a megismerés bölcsességét, inkább deformálja az ember széles értelembe vett lelki szféráját. Miközben a tanítást a hasznos módszer szintjére egyszerűsíti, magát az embert redukálja, aki a megismerő alanyból, megművelt tárgyává válik, akit csak a gyakorlati tudás megszer-

¹ Raffaello freskója interpretációjának részletei G. Reale, *Historia filozofii starożytniej* (Az ókori filozófia története) című könyvéből származnak.

zése felé irányít. Ennek eredményeképpen az ember a didaktikai megmunkálás terméke lesz, aki kiváló a hasznos képességekben, és könnyen át lehet képezni. Így az instrumentalizált módon könnyen irányítható emberállomány (tőke) hatékonyan manipulálható lesz, és tartósan függni fog a piac követelményeitől. A jelen megállapítás kiprovokálja a fundamentális kérdés feltevését: *Ki az ember?*

A reális, valóság-hű értékelésben ez az emberi lét, amely lassan fejlődik, és a úgy a vegetatív mint a szenzitív-érzéki, elsősorban pedig a lelki és személyes téren végbenő emberi potenciáljának aktualizálása révén a tökéletesség felé halad. Az emberi lét másik lényeges dimenziója ennek társas jellege. Az ember ugyanis csak közösségekben tud fejlődni, például a családban, vagy a tágabb családban, mint az iskola, nemzet, állam azaz a társadalmi élet keretein belül. A közösségi lét az ember fejlődésének és kiteljesedésének kétségbevonhatatlan tényezője. Enélkül nem lehetséges a születés, és az élet védelme sem, a személyes potenciál fejlődése és aktualizálása sem. Aquinói Szent Tamás szerint az ilyen ember emberi mivolta benső és legmélyebb megtapasztalásának alanya lesz. Összegezve, ami a személy mint pszichofizikai teljesség kontextusában történik, két dimenzióban létezik: a testi-fizikaiban és lelkiben. Alkotási lehetőséggel, metafizikai tudattal, az ön-reflexióra és a környező világ reflexiójára való képességgel megáldva tudatos módon működik - értelmel létező. Magát más emberekhez, az értékek és a transzcendens világához viszonyítja. Szabad emberként megfigyel, felismer, osztályoz és megvalósít egy adott értékrendszert, amelyek formát és mélyebb értelmet adnak életének

és személyiségének. Az értékválasztás és az értékek megvalósításának köre az ember életének minőségéről árulkodik, és dönt arról, hogy ez az élet autentikus emberi lesz-e (humanizmus) vagy degradálódik (dehumanizmus). Az embernek, hogy valódi emberré váljon, nevelésre (művelésre) van szüksége, ugyanis a cél, ami előtte áll a teljes emberség elérése².

III. AZ OKTATÁS FOGALMA

„Olyanok vagyunk, mint az óriások val-lain ülő törpék, többet és messzebbre látunk náluk, nem mintha a saját látásunk élesebb volna, vagy nagyobb lenne termetünk, hanem mivel az óriások nagysága a magasba von és emel minket.”

Bernard de Chartres

A nevelés ókori alapjai

Az oktatásról, ennek célszerűségéről és hatékonyságáról való mai gondolkodásban gyakran (ha ugyan nem mindig) kihagyják az ember nevelésének olyan aspektusát, amely művelésével és nem csak képzésével kapcsolatos. Ha ennek tudatában idézzük fel a *paideia* ókori fogalmát, vajon nem érezzük-e kellemetlennek, esetleg frusztrálóknak azt a fájdalmas igazságot, hogy lám, a 21. századi, úgymond „civilizált” ember nem ér fel a minden képességét kibontakoztató antik ember gondolkodásához és tudatához? A görög *paideia* az ember alakítását jelentette, rámutatva a civilizáció, a kultúra, a hagyomány, az irodalom és a nevelés aspektusainak egységére. A nevelést nem formális tudásnak vagy elvont elméletnek tartották, hanem a lelki szféra benső és elidegeníthetetlen elemeként gondolkodtak róla, amely, sajnos, a mai emberből hiányzik...

² Az Aquinói Szent Tamás által felvázolt emberkép az emberi megismerés történetében egyedinek mutatkozik, világosan és teljesen kifejezte az ember titokzatosságát. Vö. Tomasz z Akwinu, *Traktat o człowieku*, [in:] *Summa Theologiae*, Kęty 1998; M.A. Krapiec, *Filozofia w teologii*, Lublin 1999, 53-70. old.

A *kultúra* terminust (lat. *colo, colere* – művel) Marcus Tullius Cicero használta a *Disputationes Tusculanae* című művében. Az eredetileg a *cultura agri* (földművelés) jelentésben szereplő szót ebben a műben a *cultura animi*, a szellem művelésének értelmében használta, amely a fogalom és a filozófia értelmezésének új koncepcióját jelentette - *Cultura animi philosophia est*. A *Beszélgetésekben* azt olvassuk: „És hasonlóképpen a földhöz, amely ha mégoly termékeny is, nem teremhet gyümölcsöt művelés nélkül, a lélek sem tudomány nélkül. Az egyik dolog a másik nélkül erőtlenné válik. A lélek megművelése tehát filozófia: gyökereitől irtja ki a hibákat, és felkészíti a lelket a magok befogadására, ezeket rábízva, úgymond elülteti, hogy megérvén a lehető legtöbb gyümölcsöt hozzák”³. A szerző az emberi lélek „gyümölcsözésének” feltételeire hívta fel a figyelmet, ezen belül pedig az ember nevelésének kontextusára. A jó gyümölcsök a léleknek a művelésre való alkalmasságától (a jellem formálására való készségtől és akarattól) és a megfelelő műveléstől is függenek. Cicero meglátása szerint a művelés-kultúra

funkcióját a tudomány és a filozófia tölti be. A tudomány a képességeket alakítja, és elmélyíti a tudást, a filozófia elsimítja a hibákat, és alkalmassá tesz az erényekre, tehát a lelket jó gyümölcsök termésére neveli. Ez az értékes intuíció már a görög *paideia* szóban is megjelent, amely a fiatal embernek a hagyományt a jövővel összefűző, az ember kulturális cselekedetei megítélésének mértékéül (kritériumául) szolgáló „örökké tartó ideál” szerinti nevelését jelentette⁴, – ahogy azt a német ókortudós Werner Jaeger leírta⁵. A *Paideia* szellemiségével talán az egész görög kultúra átítatódott, és bár minden társadalomban találkozunk a hagyomány átadásának valamilyen formájával, a görögök voltak az elsők, akik Homérosztól kezdve rájöttek arra, hogy az emberi képességek fejlesztéséhez és a tökéletesség eléréséhez megfelelő nevelés – megművelés és formálás szükséges. A *paideia* tehát az *areté* (erény) által tökéletesedő embert jellemezte, aki szellemét tökélyre fejlesztette, és minden tehetségét kibontakoztatta. A görög kultúra így az univerzális ideált váltotta valóra – az emberben valódi jellemének, az igazi emberségnek a kinevelését⁶. Nem csak egy

³ Rozmowy Tuskulańskie, [in:] Cynceron, *Pisma filozoficzne*, t.3, tłum. J. Śmigaj, Warszawa 1961.

⁴ *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, źródło: <http://ptta.pl/pef/pdf/p/paideia.pdf>

⁵ W. Jaeger: „A görögök neveléstörténetben játszott korszakalkotó szerepét nem könnyű röviden leírni [...] bemutatni az ember görög ideáljának kiművelését, a görög *paideiát*, ennek pontos jellemzőit és történelmi fejlődését. Ugyanakkor mégsem egymástól független fogalmak összességéről van szó, hanem ez maga a görög nemzet történelme, történelmi sorsának konkrét valósága. Ám ez a valóságos történet már rég feledésbe merült volna, ha a görög zsenialitás nem alkotott volna belőle örökérvényes ideált, kifejezve életakarátának hatalmas erejét, amellyel saját sorsát kezébe vette. A fejlődés legkorábbi szakaszaiban még hiányzott belőle ennek az akaratnak a kifejezéséhez szükséges alkalmas fogalom. De minél tudatosabban ment a maga útján, annál világosabban ragadt meg gondolataiban az ebben mindig is jelen levő cél, amelynek egész életét szentelte: ez a cél pedig a tökéletesebb ember megalkotása volt. A nevelés ideája a görögök szemében egyre inkább a minden emberi erőfeszítés értelmét fejezte ki, az emberi társadalom és az egyén létezésének végső oka lett. Így a görögök magukat történelmi karrierjük csúcán értették meg”. Op. cit., *Paideia*, ford.. M. Plezia, Warszawa 1962, 1. vol., 20. old.

⁶ W. Jaeger a következőt állítja: „Az ókoriak mélyen hittek abban, hogy a nevelés és a kultúra nem csak formális képesség, vagy elvont elmélet, amely különbözik a történelmi valóságtól, amely a nemzet lelki életének fejlődését korlátozza [...] A görög kultúra alapja nem az individualizmus, hanem a humanizmus, ha szabad ezt a szót elsődle-

értérendszer megvallása volt, hanem az emberi tehetség valódi „megművelése”⁷.

Az ember képzésének és nevelésének tudatossága a görög filozófia történetének fontos pillanatában jelent meg – amikor az új államforma alakult ki, amikor megjelentek a városállamok. A népesség ugyanabban a korszakban tért át a városi életre, és kiművelte magában a polgári erényeket. A társadalomszervezet új körülményei között az embernek jobban el kellett gondolkodnia önmagán, az *areté*-n keresztül alakítania és művelnie kellett magát. Ezt a gondolatot folytatta Platón, akinek a tudományról, a metafizikáról és a vallásos mítoszokról alkotott fogalma az ember - a *polis* polgára nevelésének volt alávetve. Az ő értelmezése szerint a művelés, vagyis a személyes kultúra az ember az emberiség mintája és ideálja szerinti művészi és plasztikus alakítása volt – mindig ott bukkan fel, ahol az ember elfordul az egyszerű idomítástól, hogy bizonyos meghatározott külső célokat elérjen, és a nevelés valódi lényegéhez fordul. A kultúra megfogalmazásának alapjait Arisztotelész is kimutatta, és az emberben a racionális cselekvés három területét különböztette meg: a teoretikus, gyakorlati és alkotó, amelyek az elsődleges forrását adják és feltételezik a tudomány előtti és a tudományos megismerésben, a

morális cselekedetben és szokásrendben, a művészetben és a vallásban megnyilvánuló emberi természet rendjét⁸.

Azt a nevelési mintát (mint az integráló nevelés egy típusát), amely az ókori Athénban – Hellász nevelési iskolájában⁹ alakult ki, a *kalokagathia* (*kalos kai agathos* – szép és jó) elnevezéssel illették¹⁰. Ez az ember harmonikus, sokoldalú alakításán alapult, amelyet a testi (a test szépsége) és a zenei (lásd. múzsa-muzsika) nevelésen, tehát a lélek szellemi, morális és esztétikus (irodalmi) szépségének nevelésén keresztül valószínűsítették meg. A *kalos* (szép) szón a test gyakorlatok és edzések által elért sajátosságait értették, az *agathos* (jó) viszont a lelki érdemeket jelentette – az érényt, a nemességet, valamint az akaratereővel elért mértékleteséget és visszafogottságot. Az értelem és a lélek fontosabb szerepet tölthettek be, mint a test, azonban a testi szépség kialakítása olyan érték volt, amelyre gondot kellett fordítani. Eterjedt volt az a vélekedés, hogy a testi ügyesség és bátorság nem elegendő az ember tökéletességéhez, ha nem jár vele együtt a morális szépséggel, a lélek nemességével és az intellektuális tökéletességgel. A görögök tehát felismerték a testi és a morális nevelés közötti szoros kapcsolatot. A kibontakoztatott született képességeket érdekek nélkül kellett az állam és a társadalom

ges, ókori jelentésében használni. Ennek a kifejezésnek már legalább Varrótól és Cicerótól kezdve egy számunkra érdektelen régebbi és általánosabb „humanitárius” jelentése mellett volt egy másik, szűkebb, de mélyebb jelentése is, amely a valódi emberségnek, a helyes jellemnek az emberben való kinevelését jelentette. Ez az autentikus görög *paideia*. Lásd. *Paideia*, 27. old.

⁷ Az ógörög nyelvben a *paideia* mellett megjelent a *trofa* szó is, amelynek eredetileg a marha táplálása és tenyésztése volt a jelentése, másodlagos jelentése pedig a gyermek táplálása és védelme volt. A latinban ez a szó az *educatio* volt, amely szintén táplálást és tenyésztést jelentett, de etimologikusan az alacsonyabb szintű állapotból a magasabb szintű állapotba, a gyermek esetében a tökéletesebb, magasabb fejlettségű állapotba kerülést is jelentette.

⁸ M. A. Krąpiec, *U podstaw rozumienia kultury*, t. 15, Lublin 1991, 13. old.; M. A. Krąpiec, *Dziela. Odzyskać świat realny*, t. 23, Lublin 1999, 379. old.; J. Kalinowski, *Teoria poznania praktycznego*, Lublin 1960, 14. old.

⁹ S. Litak, *Historia wychowania. Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, t. 1, Kraków 2004, 25. old.

¹⁰ *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, forrás: <http://ptta.pl/pef/pdf/k/kalokagathia.pdf>

javára fordítani, a közéletbe bekapcsolódni, amelyet nagyra értékelték és dicséretesnek tartottak. Kritikusan vélekedtek viszont azokról, akik nem foglalkoztak a politikával. Az ilyen embereket az *idiotes* jelzővel illették – ami a magánügyeikbe való bezárkózott embereket jelentette, akik nem akartak a közösség javára tenni. A *kalos kai agathos* által megfogalmazott embermodell a harmonikus és sokoldalú alakításra szolgált a jövőbeni felelős polgár érett személyiségének nevében. Ez a fajta nevelés terjedt el a hellén világban és öröklődött át egy bizonyos értelemben a következő európai nemzedékekbe¹¹.

Az athéni nevelés aktív és alkotó embert formált, amely lehetővé tette a görögök számára azt, hogy elkülönítsék az ember személyes (értelmes) életének azokat a (mind a mai napig érvényes) területeit, amelyek fejlesztést-művelést igényelnek: *theoria*, *praksis*, *piesis* és *religio*¹²:

a) *Theoria* (tudomány) azaz a valóságról szóló igazság (filozófia) megismerésének képességével kapcsolatos intelligencia kultúrája. A görögök elsőként fedezték fel a megismerés mint olyan szeretetét, sőt, a megismerést a kultúra csúcán helyezték el. Az volt az élet célja, hogy magáért az igazságért ismerjük meg az igazságot, hogy szeretettel és értőn tekinthessünk a valóságra.;

b) *Praksis* (erkölcsösség) a morális cselekedetnek nevezett emberi tevékenység jobbítása, amely az ember, a család és az állam javát tartja szem előtt. A *Praksis* keretein belül tárgyalták az etikát, a

közgazdaságtant és a politikát. Az etika az egyes emberek, a közgazdaságtan a család, a politika pedig pedig az államban szerveződött társadalom javával volt kapcsolatos. Ebben az összefüggésben könnyű volt minden elhajlást észrevenni, akár az etikában (hibák), akár a közgazdaságban vagy a politikában (elkorcsoolt államformák: zsarnokság, oligarchia, demokrácia). Sőt, a görögök már Homérosztól kezdve egybekötötték az emberi cselekedeteket a neveléssel, amely lehetővé tette a emberben a cselekvést javító erények kimunkálását, és a kiváló ember nevelését;

c) *Poesis* (alkotás) az alkotás képessége, amelynek a szépség (tökéletesség) a célja – használati (kézművesség) vagy technikai (az egyes tudományok eredményeinek segítségével) termékek létrehozása. A görögökre jellemző volt az alkotást irányító értelem, az alkotást elrendező harmonikus szépséget kifejező alakzat kihangsúlyozása. Erősen hangsúlyos volt a rend eleme is, amely átszötte a kultúra különböző területeit;

d) *Religio* (vallás) a hit kultúrája személyes és társadalmi dimenzióban. A görögöknek nem volt jól kivehetően meghatározott dogmatikával rendelkező, egy elkülönülő papi réteg által művelt vallásuk. Az esztétikai-erkölcsi mitológia inkább univerzális jellegű, viszonylag plasztikus volt, és nyitott a helyi kultuszok felé.

A kultúra és a nevelés legértékesebb, egyedülálló elemének a görögök az irodal-

¹¹ A *kalokagathia* mellett egy másik nevelési rendszer az *agógé* is kialakult, amely az ókori Spártában volt népszerű. Arisztotelész *Politikájából* tudjuk, hogy az *agógé* katonai gyakorlatozás volt, szigorú, sok fegyelmezőssel és büntetéssel járó parancsuralmi rendszer. Az egyéni és családi élet a közösségi- és kaszárnyaélet javával szemben a minimálisra korlátozódott. Az *agógé* rendszerében az ember személyisége "beszűkül", szűk gondolati horizonttal rendelkezett, és csak a testi aspektus felé irányult. Idővel ez a nevelési módszer egyre inkább pusztá idomítássá korcsosult. W. Jaeger, *Paideia*, t. 1, 28. old.; S. Litak, *Historia wychowania...*, 23-24. old.

¹² Vö. P. Jaroszyński, *Polska i Europa*, Lublin 1999, 12-14. old.

mat tekintették. Úgy vélték ugyanis, hogy éppen az irodalomban találják meg – a képesség és az elmélet szintjén is – tudják a leginkább kifejezni magukat. Werner Jaeger kiemeli, hogy a későbbi történelmi fejlődés során Hellásznak fenti lelki alkatának köszönhetően, „miután mindent a világon elvesztett: államot, hatalmat, szabadságot, a klasszikus értelemben vett polgári életformát, azt tudta mindezek ellenére mondani utolsó nagy komédiaköltője, Menandrosz nyomán: Amit senki nem tud az embertől elvenni, az a paideia, minden ember számára ez az oltalmazó kikötő”¹³. A klasszikus korszakban kialakult *paideia* ideálja olyan nagy erővel bírt, hogy meghatározó szerepet játszott a későbbi görög-római civilizáció fejlődésében is. A görög nevelési zsenik által megformált „kulturális ideálok túlélték a nemzet politikai függőségét, és más ókori népek, valamint ezek utódnépei is úgy vették át őket, mint a humanizmus legtökéletesebb kifejeződését”¹⁴. A hódító rómaiakat így a legyőzött görögök hódították meg. Ettől kezdve a görög nevelés (athéni modell) a rómaiak sajátja lett, akik hangsúlyozták az értékek emberben való elültetésének szükségességét, a magasabb rendű szükségleteinek, kötelességeinek és minden emberséget („az ember művelését” – *cultura animi*) meghatározó tényezőnek a tudatosítását, bevezették a *humanitas* terminust, amelyet idővel kibővítettek a római erkölcs alapjaival és a polgári patriotizmussal. A fogalom az ember (*homo*) kifejezésből eredt, aki kiszabadult a vadságból, kegyetlenségből és primitívségből. A nevelésben tehát a szellem, az érzéki szféra és a test a megfelelő tudás és erények megszerzése általi nemesítésének szükségességére hívták fel a figyelmet. Az, ami értelmes,

afelett uralkodik, amely rossz és indulatos. Ez a szemlélet nagymértékben megegyezik a későbbi keresztény emberképpel, amelyben a bűnös természetnek Krisztus felé kell kinyílnia, és az önmagán való munkálkodás által megszentelődni. A nevelés klasszikus ideálja tehát isteni perspektívával gazdagodott. Ettől kezdve a nevelésre úgy tekintettek, mint az alakulást és a művelést jelentő tudatos erőfeszítésre, amely az emberi tökéletesség felé irányul. Csak az, aki ontológiai perspektívában látja a valóságot, aki az életet az evangéliumi tanulás prizmáján keresztül nézi, tudja a kegyelem segítségével által akadályok nélkül megtalálni saját földi vándorlásának értelmét – a lélek üdvözülését és a szentséget. Ebben a kontextusban, ahogy Fryderyk Foerster írja, „a kereszténység a nevelélmélet legnagyobb eseménye, [...] hiszen átvezette a természeti determinizmus és a lélek szabadsága közötti szűk felosztást, és vallási ideálja erejével segít legyőzni az embernek természetes gyengeségeit, az eredendő bűnről szóló tanításában pedig bemutatja az emberi akaratérő gyengeségének legmélyebb okait. Ez tehát egy olyan realiztikus nevelélmélet, amely egyúttal a végleges, transzcendens célra való tekintettel önmagunkon való munkára sarkall”¹⁵. Minden ember méltóságát és megismételhetetlen értékét kiemelve a kereszténység egyúttal azt is kihangsúlyozta, hogy a földi emberi élet az Istenhez felé törekvés, és ennek a törekvésnek az ismeret egy olyan fontos eszköze, amelyet egyúttal kijelöli az Isten felé való törekvés irányát, ahogy az emberi cselekvés konkrét útjait is. A Krisztus által mondott szavakban *Megismeritek az igazságot és az igazság szabaddá tesz benneteket* (Jn 8, 32) tehát az Isten megismerésében kulmináló-

¹³ W. Jaeger, *Paideia*, t. 1, 10. old.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ F.W. Foerster, *O wychowaniu obywatelskim*, Warszawa 1920, 118. old.

dó emberi megismerés elméleti és gyakorlati aspektusának keresztény összekapcsolását találjuk.

IV. AZ OKTATÁS (ANTI)KONCEPCIÓJA A „NEVELÉS NYOMAI” NAPJAINKBAN

A Raffaello által festett *Athéni iskola* freskó leírásához visszatérve, Platón és Arisztotelész alakjaiból kiérezhető a harmónia szellemisége, amely szimbolikusan kifejezi a világ és az ember integráns teljességét megfigyelő görög kultúra organikus folyamatosságát és egységét. Azt is lehetne mondani, hogy pontosan a görög gondolkodásban levő elméleti és gyakorlati nézőpont egységének köszönhetően alkotott különbözőségében is egységet az akkori filozófia, irodalom, matematika, zene és a szobrászat. Az emberi kultúra történelmében, ahogy azt már a cikk második fejezetében megmutattuk, bekövetkezett a két irányzat fokozatos eltávolodása. Ennek eredményeképpen, az elméleti és a gyakorlati gondolkodás korábbi szimbiózisát felváltotta a posztmodern relativizmus. Egy távolabbi következtetést levonva, megváltozott a világ és az ember integráns koncepciója, amely sajnos rávetül az oktatásra is. A *Ki az ember?* alapvető kérdése, amely egyszer feltevésre került, még mindig aktuális.

Korunkban az emberre nem úgy tekintenek, mint egy értelmes, méltóságától megfoszthatatlan létezőre, akinek alapvető megkülönböztető tulajdonsága a tudás interiorizációját szolgáló, és ezt logikai műveletek, intuíció és empátia segítségével lehetővé tevő intellektus. Az új antropológiai felfogás szélesebb értelmezésében az ember elsősorban emotív létező, aki a világ megismerésében és cselekedeteiben kizárólag érzelmeire támaszkodik. Érzelmei révén tesz szert „tudásra” (információdarabokra) is. Ha az emberre így tekint-

tünk, az oktatás csak az érzelmi és kevésbé az intellektuális szférára való hatás lesz. Az ember nem fejez ki többet gondolatokat, nem interpretálja a világot, és nem okolja meg életének választásait. Az elért képességek eszközzé válnak, amelyek lehetővé teszik, hogy ügyesen mozogjon a gyakorlati világ szintjén, anélkül, hogy erőt kellene kifejtene ennek megértésére. Következésképp az oktatás „szekularizált” lesz - megfosztva lelki dimenziójától, amely a görög *paideia*-hoz és a keresztény kultúrához közel állt. Az ember többé nem titok, hanem a „társadalmi karrier létrájának egy foka”, amit előre meg lehet jósolni (előrejelzés) és részletekbe menően megtervezni (üzleti terv). A kínáló következtetés elborzasztó: az oktatás célja jelenleg a hatékony egyed népszerűsítése a piac szükségleteire előállított tőke használhatóságának egyedül helyes kontextusában. Ebben a kontextusban a személy elsőbbsége és méltósága, az igazság értéke az oktatásban csak szükségtelen teherrel. Az ember, ahogy azt már korábban is említettük, manapság nem megismerő alany, aki a nevelésen és az alkotó oktatáson keresztül aktualizálja lehetőségeit, hanem dologgá válik, eggyé a sok közül, akinek nem szükséges a transzcendencia és saját emberi mivoltának reflexiója szükségességének tudatában lennie. A valóságnak ez a zavaros képe az élet értelmének és céljának ebből következő tagadása, az értékek világában bekövetkező már említett posztmodern relativizmus felé mutat. Az ember saját szabadságán való egyéni munkálkodás további hiánya felerősíti a valóság diszharmóniáját, amely tele van ellentétekkel és féligazságokkal, mintegy táptalajául szolgál a lelki apátiának és lebeszél az önnevelés folyamatában kifejtett erőfeszítésekről. Ami a mai világra jellem-

ző, az a bizonyosságok hiánya, amelyek mintha végleg a történelemkönyvekbe költöztek volna¹⁶.

Számos idea közül ma kettő tűnik a legfontosabbnak: a) az objektív igazságról szóló bármiféle racionális vita elvetése; b) az emberi cselekvés örök alapigazságainak és normáinak elvetése az egyéniséghez és a semmivel sem korlátozható szabadsághoz való jog nevében¹⁷. Ebben a helyzetben már semmi sem biztos: sem Isten, sem ember, sőt még az értelem sem, amely a modernizmusban Isten helyét foglalta el. Az ambivalencia, a meg nem nevezettség, a meghatározatlanság, a bármiféle szisztematikus megoldástól való menekülés léghőre által a relativizmus diktatúrájának szelleme került uralomra¹⁸. Az egyén szabadsága alatt ma a az erkölcsi felelősség egyéni érzése szerinti cselekvéshez, és választásaink szükségtelen megindoklásához való jogot értik. Egy kortárs angol költő, Steve Turner, *Credo* című ironikus versében így festi le a posztmodern ideológia emberének világnézetét: „Csak abban hisz, hogy Jézus jó ember volt, ahogy Buddha, Mohamed, és mi magunk is. Hiszi, hogy elég jó példabeszédeket mondott, bár nem gondolja, hogy minden példája jó és szükséges lenne. Hiszi, hogy alapjában véve minden vallás ugyanolyan, hiszen mindegyik hisz a szeretetben és a jóságban, és csak olyan apróságokban különböznek, mint a világ teremtése, a bűn, a menny, a pokol, az isten és az üdvözülés. Abban hisz, hogy a halál után a Semmi van, és ha valami mégis van ott, akkor az mindenki számára csak menny lehet: na jó, talán Hitler, Sztálin és Dzsingisz kán kivételével. Hisz a házasság előtti, alatti és utáni

szexben. Hisz abban, hogy a házasságtörés buli. Hiszi, hogy a szex „másképp” is az. Hisz abban, hogy a tabu az tabu. Hiszi, hogy minden jobb lesz, minden bizonyíték ellenére. Hiszi, hogy valami azért van a horoszkópokban, az UFO-ban és a médium által távolról elhajlított kanalakban. Végül pedig mélyen hisz abban, hogy nincs abszolút igazság – annak az igazságnak a kivételével, hogy nincs abszolút igazság”¹⁹.

A humanizmus mai „kiszűrés” egyezővel a kultúra lassú hanyatlása, amellyel együtt hanyatlik az ember is. A kulturális kódok kitörlése az oktatásból, a mindennek a hatékonyság és a gyakorlatiasság felé való irányítása, az értelem instrumentális kezelése csak néhány olyan példa, amely a dehumanizációt bizonyítja. Mi több, a modern technika és az ipari civilizáció, valamint a tömegkultúra fejlődése az ember egyéni fejlődését fenyegeti. Az információs társadalomban nem szükséges a önálló gondolkodás és a tudás megszerzésére való törekedés. Elég a távirányítóval „átallózni” a televíziós csatornákat (zapping), vagy beírni egy kulcsszót az internetes keresőprogramba, és azonnal megjelenik az információ. Minden nagyon egyszerűnek, kellemesnek és hatékonynak tűnik - nem kel sokat gondolkodni, az egyetlen probléma az, hogy semmire sem tudjuk elszánni magunkat²⁰. Ha pedig mégis le kell ülni egy mindennapi beszélgetéshez, párbeszédet kezdeni egy másik emberrel, megválaszolni egzisztenciális kérdéseket, (amely akaratot, sőt, bátorságot követel) a hatékonyság véget ér. A valóságtól a köztes és virtuális világba való menekülés jelensége ugyanakkor megdöbbentő. Nem lehet megérteni azo-

¹⁶ S. Wielgus, *Postmodernizm*, [w:] *Katecheza*, red. R. Czekalski, Płock 2001, 33. old.

¹⁷ W. Cichosz, *Wychowanie chrześcijańskie wobec postmodernistycznej prowokacji*, Gdańsk 2001, 42-43. old.

¹⁸ R. Mattei, *Dyktatura relatywizmu*, Warszawa 2009.

¹⁹ S. Wielgus, op. cit.

²⁰ Vö. P. Nowakowski, *Fast Food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002.

kat az embereket, akik ész nélkül engedik magukat beszippantani az internetes chatbe, blogokba és számítógépes játékokba. Érthetetlennek, sőt, különösnek tűnik a Second Life virtuális környezetében való élet is²¹. Az ember – és ez némi reményt ad a jövőre nézve – mégis mindig ember marad, és nem menekül el az igazságról, a jóról és a szépről való kérdésektől, amelyek az ember megértésének kötőanyagát, és a kultúra alapját mint olyan teret jelentik, ahol a teljes emberség szabad a fejlődés. A kultúra, amely ilyen alapon növekszik, függetlenül attól, hogy időben közelebb van-e, vagy gyökereivel a messiási ókori időkbe nyúlik, mindig szép, és jó embert teremt – (*kalos kai agathos*).

A fenti gondolatok kontextusában ugyancsak találóan és meggyőzően tűnik Jacques Maritain hangja, amelyet a posztmodern provokációra adott válasznak lehet, sőt kell is tekinteni: „[...] és nem úgy kell létezni mint más dolgok, kiváló módon kell létezni, magunkat kézben tartva és magunkkal rendelkezve; lelki létezésen keresztül kell létezni, úgyesen körülveve magunkat megértéssel és szabadsággal, és képesnek lenni a megismerésben a létezésen túlira és a tökéletes szeretetre is”²². Ebben az antropológiai perspektívában az ember lelki dimenziója kap hangsúlyt, amely fel tudja fedni és nyilvánosságra hozni valódi arcát, mert csak így van esélye megismerni önmagát az igazságban és ellenállni a fent említett posztmodern ideának. Lehet, hogy a helyes nevelés – amely művel és nevel (humanizál) – ideáinak

visszaszerzése is lehetővé tenné korunk különböző „reformátorainak és a fejlődéspártijainak”, hogy elhelyezkedjenek a bölcsesség kedvelőinek időntúli harmonikus közösségében, amelyet Raffaello olyan meggyőzően ábrázolt a vatikáni Stanzának oly gyönyörű freskóján.

ÖSSZEFOGLALÁS

Milyen az ember tanítása és nevelése?

Platón és Arisztotelész a vatikáni Stanza „Athéni iskola” című Raffaello által festett freskóján allegorikusan kifejezik a valóság megismerésének két irányzatát: az elméleti és a gyakorlati utat. A saját korukban szembenállók azonban megegyeznek a tanítás és az ember széles értelemben vett lelki szférájában. A hasznos módszer szintjére redukált tanítás magát az embert redukálja, és csak azt népszerűsíti, ami pragmatikus, tagadva a megismerés valóságos és objektív értékét (a humanizmust). Ennek eredményeképpen a művelt ember a didaktikai munka terméke, aki messze van saját lehetőségeinek aktualizálásától. Érdemes hát felidézni a görög *paideia* fogalmát, amely az *areté*-n (erény) keresztül tökéletesedő embert jellemezte, amely azt eredményezte, hogy az ember helyes jellemét, valódi emberségét fejlesztette ki. Így született meg a *kalokagathia*-nak nevezett ókori nevelési minta. A rómaiak és később a kereszténység által átvételre és bővítésre kerülő *humanitas* fogalmát határozta meg, a szellem és a test nemesítését a megfelelő képességek és erények birtokbavétele által. Manapság, amikor az embert nem

²¹ *Second Life (SL)* – Az interneten keresztül elérhető számítógépes környezet, amely lehetővé teszi a való világ szimulációját. A virtuális világot az amerikai Linden Lab cég indította útjára 2003-ban. Minden lakó rendelkezik egy avattal – animált alakkal, amelyet a secondlife.com honlapon történő regisztráció után hozhat létre. A felhasználók egymással szöveges cseten vagy mikrofonon keresztül kommunikálhatnak. A SL-ben virtuális klubok, hotelek, boltok működnek, és virtuális városok és iskolák is vannak. Forrás: <http://wyborcza.pl/1,76842,4587457.html>.

²² J. Maritain, *Osoba ludzka i społeczeństwo*, [w:] S. Kowalczyk, *Wprowadzenie do filozofii Jacques'a Maritaina*, Lublin 1992.

tekintik többé személyes méltósággal rendelkező értelmes lénynek - az ember nem többé cél, hanem eszköz a célhoz - a tanítástól kilúgozták a humanizmust. Az egyre terjedő tendencia megfosztja a tanítást a nevelési és művelési elemtől, amely mélyíti az emberről való tudás hiányát, és komolyan elszegényíti.

SUMMARY

Upbringing Is as Good as Education Is

Platon and Aristotle, portrayed by Rafael Santi in the excellent fresco of the Vatican Stanze 'The School of Athens,' allegorically reflect two currents in the cognition of reality: theoretical and practical. At present, opposing the two currents harms education and the broadly understood spiritual sphere of a man. Education, reduced to the level of a useful method, reduces the man himself, promotes only what is pragmatic, negating the real and objective value of cognition (humanism). As a result, an educated man is merely a product of a didactic 'tooling' and is far from updating his personal potential. It is also worth mentioning the conception of the Greek *paideia* which was characteristic of a man perfected by *arete* (virtue) what resulted in shaping the right character in him - true humanity. That is how the ancient model of upbringing known as *kalokagathia* came into being. With time it was adopted and enriched by the Romans, later by Christianity and consequently it defined the notion of *humanistas* - ennobling the mind and body by acquiring appropriate skills and virtues. Nowadays, when a man is no longer perceived as a rational being with personal dignity - he is not the purpose but only the mean to achieve the aim - humanism is 'washed out' of education. The reinforcing tendency deprives education of the

pedagogic, teaching element what increases the ignorance of the man himself and impoverishes him severely.

BIBLIOGRÁFIA

Powszechna Encyklopedia Filozofii, forrás: <http://ptta.pl>

Cichosz W., *Wychowanie chrześcijańskie wobec postmodernistycznej prowokacji*, Gdańsk 2001.

Cycon, *Pisma filozoficzne*, t.3, ford. J. Śmigaj, Warszawa 1961.

Foerster F.W., *O wychowaniu obywatelskim*, Warszawa 1920.

Jaeger W., *Paideia*, ford. M. Plezia, t. 1, Warszawa 1962.

Jaroszyński P., *Polska i Europa*, Lublin 1999.

Kalinowski J., *Teoria poznania praktycznego*, Lublin 1960.

Kowalczyk S., *Wprowadzenie do filozofii Jacques'a Maritaina*, Lublin 1992.

Krąpiec M. A., *Dzieła. Odzyskać świat realny*, t. 23, Lublin 1999.

Krąpiec M. A., *U podstaw rozumienia kultury*, t. 15, Lublin 1991.

Krąpiec M.A., *Filozofia w teologii*, Lublin 1999.

Ksenofont, *Pisma sokratyczne. Obrona Sokratesa, Wspomnienia o Sokratesie, Uczta*, tłum. L. Jachimowicz, Warszawa 1967.

Litak S., *Historia wychowania. Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, t. 1, Kraków 2004.

Mattei R., *Dyktatura relatywizmu*, Warszawa 2009.

Nowakowski P., *Fast Food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002.

Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, t. 2, Lublin 2001.

Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, Kęty 1998.

Wielgus S., *Postmodernizm*, [w:] *Katecheza*, red. R. Czekański, Płock 2001.